

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

XERAVITS GÉZA

MANASSZÉ IMÁJA: SZERKEZET ÉS BIBLIKUS HÁTTÉR

1. Bevezetés

Manasszé imája egy keresztény kéziratokban megőrzött, pszeudepigráf, egyéni bűnbánó könyörgés. Felirata Júda királyának, Manasszének tulajdonítja, aki a Kr. e. VII. században uralkodott, és akit az Ószövetség Jeruzsálem legbűnösebb királyának tart (2Kir. 21:1–18; 2Krón. 33:1–9) – a Deuteronomisztikus Történeti Mű egyenesen azzal vádolja, hogy ő volt a babilóni fogság kiváltó oka (2Kir. 24:3–4). A Krónikás történetírás kibővíti az elbeszélést, hozzáadva a király fogságának, megtérésének és helyreállításának témáit (2Krón. 33:10–20).¹ A Krónikás beszámolója – amely állítja, hogy a király imádkozott, anélkül azonban, hogy az ima szövegét közölné (vö. 2Krón 33:18–19) – felkeltette későbbi szerzők érdeklődését. Flavius Josephus egyszerűen követi a Krónikást, és megemlíti, hogy Manasszé bűnbánatot gyakorolt, és imádkozott fogságában (*Ant.* 10.3.2). Egy Qumránban töredékesen megőrzött, apokrif zsoltárgyűjtemény szerzője azonban a király imájának szövegét is megosztja olvasóival (4Q381 33 8–11).² A *Manasszé imája* című irat, úgy tűnik, ezen érdeklődés egy másik lecsapódása.³

A szöveg számos keresztény – biblikus és egyéb – kéziratban őrződött meg, többféle nyelven.⁴ Legrégebbi – ám nem biztos, hogy legeredetibb (lásd később) – szöveghagyománya szíriul maradt ránk, a feltehetően a III. század első felében keletkezett *Didascalia apostolorum* című egyházi rendtartásban. Görög nyelvű szövegét három forrásból ismerjük: egyfelől biblikus kódexekből, másfelől a IV. század végén keletkezett egyházi rendtartás, a *Constitutiones apostolorum* kézírataiból – amely magába fog-

¹ A bibliai szövegekhez lásd pl. *Karasszon I.*: A felülírt Manassé. In: *Az utókor hatalma*. Szerk. Fröhlich I. Budapest 2005. 39–61.

² Szövegkiadás: DJD 11: 87–172; lásd még W. M. Schniedewind: A Qumran Fragment of the Ancient „Prayer of Manasseh”? ZAW 108 (1996) 105–107 és M. S. Pajunen: The Prayer of Manasseh in 4Q381 and the Account of Manasseh in 2 Chronicles 33. In: *The Scrolls and Biblical Traditions*. Eds. G. J. Brooke et al. STDJ 103. Leiden 2012. 143–161.

³ E. Oßwald: Das Gebet Manasses. JSHRZ 4/1. Gütersloh 1983. 17–27; J. H. Charlesworth: Prayer of Manasseh. In: *The Old Testament Pseudepigrapha*. Vol. 2. Ed. J. H. Charlesworth. Garden City 1985. 625–637; A.-M. Denis: Introduction à la littérature religieuse judéo-hellénistique. Turnhout 2000. 659–679; P. W. van der Horst – J. H. Newman: Early Jewish Prayers in Greek. CEJL. Berlin 2008. 145–180; J. K. Aitken: Prayer of Manasseh (Odes 12). In: *The T&T Clark Companion to the Septuagint*. Ed. J. K. Aitken. London 2015. 335–340.

⁴ A kéziratokhoz lásd Denis: i. m. (3. jegyz.) 664–676.

lalja a *Didascalia* egy görög változatát is –, valamint harmadrészt a *horologionokból*. Azon Septuaginta-kéziratok, amelyek tartalmazzák a művet (legfontosabb szövegta-núk: Alexandrinus, V. század; Turicensis, VII. század; MS 55, X. század), a Zsoltárok könyvét követő Ódák között hozzák. Emellett ismert latin, kopt, etióp, örmény, arab és szláv változata is.

Jóllehet a mű szövegét keresztény kéziratok örökítették az utókorra, semmi nem indokolja, hogy ne tartsuk zsidó szerző alkotásának, ugyanis szövege semmilyen keresztény sajátosságot sem tartalmaz.⁵ A qumráni költeményt a Kr. e. I. században másolták, tehát ennél korábban keletkezett – ez azt jelenti, hogy a Manasszé könyörgésének tartalma iránti érdeklődés akár a Hasmoneus-korban, akár korábban is kialakulhatott. *Manasszé imája* datálásának kérdésében akkor járunk el a leghelyesebben, ha azt mondjuk, a mű valamikor a Kr. e. II. század közepe és a Kr. u. I. század vége között keletkezett, mert a Septuaginta szövegét használja. Eredeti nyelve minden bizonnyal görög.

2. A szöveg fordítása⁶

- 1 Mindenható Úr,
Atyáink Istene,
Ábrahámé és Izsáké és Jákobé,
és az ő igaz utódaiké!
- 2 Aki készítetted az eget és a földet,
minden ékességével;
- 3 aki megbéklyóztad a tengert
parancsodnak szavával;
aki elzártad a mélységet,
és lepecsételted félelmetes és dicső neved által;
- 4 akitől minden remeg, és retteg
hatalmad színe előtt.
- 5 Mert elviselhetetlen dicsőséged fensége,
és ellenállhatatlan a vétkesek iránti dorgálásod haragja;
- 6 de mérhetetlen és kifürkészhetetlen ígéreted irgalma.
- 7 Mert te vagy a Magasságos Úr,
könyörületes, hosszantűrő és nagyirgalmú,
és aki bánkódsz az emberek rosszasa miatt.

⁵ Valószínűtlen az, hogy a *Didascalia* kompilátora lenne a mű szerzője, lásd G. W. E. Nickelsburg: *Jewish Literature between the Bible and the Mishnah*. Minneapolis 2005. 340; vö. még J. R. Davila: *Is the Prayer of Manasseh a Jewish Work?* In: *Heavenly Tablets: Interpretation, Identity and Tradition in Ancient Judaism*. JSJSup 119. Ed. L. LiDonnici – A. Lieber. Leiden 2007. 75–85, megközelítéséhez lásd monográfiáját: *J. R. Davila: The Provenance of Pseudepigrapha: Jewish, Christian, or Other?* JSJSup 105. Leiden 2005.

⁶ A fordítás az alábbi szövegkiadás alapján készült: A. Rahlfs: *Psalmi cum Odis. Septuaginta: Vetus Testamentum Graecum X.1*. Göttingen 1931. 361–363.

- 8 Te ugyanis, Uram, igazak Istene,
nem az igazaknak adtad a bűnbánatot,
Ábrahámnak és Izsáknak és Jákobnak,
akik nem vétkeztek ellened,
hanem nekem, a vétkesnek adtad a bűnbánatot.
- 9 Mert vétkeztem, többet, mint a tenger homokja,
megsokasítottam törvényszegéseimet, Uram, megsokasítottam,
és nem vagyok méltó, hogy feltekintsek és lássam az égbolt magasát,
gonoszágom sokasága miatt.
- 10 Görnyedem súlyos vasbéklyó alatt,
hogy nem tudom felemelni fejemet vétkeim miatt,
és nincsen számomra enyhülés.
Mert felszítottam haragod,
és gonoszat tettem teelőtted,
felállítottam az utálatosságot,
és megsokasítottam az undokságot.
- 11 És most meghajtom szívem térdét,
könyörögve a tőled jövő jóságért.
- 12 Vétkeztem, Uram, vétkeztem,
és törvényszegéseimet ismerem.
- 13 Hozzád könyörögve kérem:
oldozz fel, Uram, oldozz fel,
ne semmisíts meg engem törvényszegéseim miatt,
és ne emlékezz rosszaságaimra örökké haragudván,
és ne kárhoztass engem a föld mélységeire –
mert te vagy, Uram, a bűnbánók Istene!
- 14 És mutasd meg rajtam jóságodat,
mert – bár méltatlan vagyok rá – megmentesz engem nagy irgalmad által.
- 15 És dicsérlek téged mindig, életem (minden) napján,
mert neked ad hálát az ég minden hatalma,
és tiéd a dicsőség mindörökké! Ámen.

3. A szöveg műfaja

Manasszé imája irodalmi formáját tekintve egyéni bűnbánati zsoltár. A beszélő egyes szám első személyben utal saját magára; többes számú formula egyedül a költeményt kezdő invokációban jelenik meg („Atyáink Istene”, ó θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, 1b), ez azonban egy rögzült formula, amit általában – jóllehet nem kizárólagosan – így használnak. A költemény egészében domináns a bűn/bűnbánat tematikája, kulcsszavai: „vétkes” (ἁματωλός, 5b; 8e), „törvényszegés” (ἀνομία, 9b; 12b; 13c), „vétkezni” (ἁμαρτάνω, 8d; 9a; 12a kétszer), „bűnbánat” (μετάνοια, 8be), illetve ezek szinonimái.

Jóllehet lexikális párhuzamok csupán elenyészően mutathatók ki (vö. 10e; 12b), a költemény szerkezeti elemeiben az 50. zsoltár rokona.⁷ A két szöveget a pszeudepigráfia is egymáshoz kapcsolja, ugyanis mindkettő egy jeruzsálemi uralkodó neve alatt hagyományozódott.⁸

4. Szerkezet és intertextuális allúziók

A költemény három versszakból áll. Az elsőben (1–7) az imádkozó megszólítja Istent, a másodikban (8–10) megvallja bűnét, végül a harmadikban (11–15) bűnbocsánatért esdekel. A versszakok elkülönítését – tematikus megfontolásokon túl – a szöveg belső ritmikája segíti. Az első két szakasz kezdetét a pátriárkákra történő utalás jelöli ki (Αβρααμ καὶ Ἰσαακ καὶ Ἰακωβ, 1c; 8c), míg a harmadikét az „és most” (καὶ νῦν, 11a) kifejezés. A második versszak elejét ezen kívül kijelöli az imádkozó egyén megjelenése: „nekem, a vétkesnek” (ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ, 8e). A versszakok további alegységekre bonthatók, ennek alapján a mű összetett szerkezete az alábbiak szerint vázolható.

- I.1. megszólítás (v. 1)
- I.2. a teremtető Isten dicsérete (vv. 2–4)
- I.3. a könyöröletes Isten dicsérete (vv. 5–7)
- II.1. bevezetés – Isten a bűnbánat Istene (v. 8)
- II.2. bűnvallás (vv. 9–10)
- III.1. a bűnbánat kifejezése (vv. 11–12)
- III.2. esedezés bocsánatért (vv. 13–14)
- III.3. záró dicsőítés (v. 15)

Az első versszak háromrészes. Összetett megszólítással indul, amit egy két részből álló himnikus szakasz követ. Ennek első része participiumi igealakokkal írja le Isten teremtető nagyságát, második része pedig jórészt nominális mondatokkal – végeredményben – Istennek a bűnösökön könyörülő irgalmát dicsőíti. A második versszak kétosztatú. Az első strófát indító megszólítással párhuzamos első fele egy bevezető mondat: Istent mint a bűnbánat forrását határozza meg. Összetett második fele részletes bűnvallás, amelyből kiviláglik, hogy az imádkozó a büntetés állapotában szenved éppen (10a–c). Végezetül a harmadik versszak ismét három részből áll. Az elsőben az imádkozó kifejezi bűnbánatát, a másodikban Isten bocsánatáért eseng, a költemény zárásaképpen pedig egy összetett dicsőítést mond Istenének. Az alábbi tanulmányban alegységenként elemzem a költemény szerkezetét és biblikus hátterét.

⁷ Ebben a cikkben a zsoltárok számozása a LXX rendjét követi.

⁸ *J. H. Newman: Form and Formula in the Prayer of Manasseh. In: Seeking the Favor of God. Volume 2: The Development of Penitential Prayer in Second Temple Judaism. SBLEJL 22. Eds. M. J. Boda et al. Atlanta 2007. 105–125.*

4.1. Első versszak (vv. 1–7)

κύριε παντοκράτωρ
 ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν
 τοῦ Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ
 καὶ τοῦ σπέρματος αὐτῶν τοῦ δικαίου

A költemény egy összetett, két bikolonra bontható megszólítással indul. Az első kolon egy komplex istennevet tartalmaz, amit három alárendelt tagmondat követ, melyek mindegyike birtokviszonyban áll az 1b kolont indító θεὸς szóval. Ezek a mellékmondatok Istent az ősatyák viszonylatában határozzák meg. Azzal, hogy a pátriárkák le származottait „igazak”-ként határozza meg, elővételezi az imádság fő témáját, egyúttal előre is mutat a második versszak kezdete irányába (lásd ott).

² ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν
 σὺν παντὶ τῷ κόσμῳ αὐτῶν
³ ὁ πεδήσας τὴν θάλασσαν
 τῷ λόγῳ τοῦ προστάγματός σου
 ὁ κλείσας τὴν ἄβυσσον
 καὶ σφραγισάμενος τῷ φοβερῷ καὶ ἐνδόξῳ ὀνόματί σου
⁴ ὃν πάντα φρίττει καὶ τρέμει
 ἀπὸ προσώπου δυνάμεώς σου

Az első versszak második alegysége himnikus szöveg. Első három bikolonját participiumi igealakok dominálják, ami a himnuszra (leíró dicsőítés) jellemző formai elem.⁹ E himnusz a teremő Istent dicsőíti, megfogalmazásában a *Hexaémeront* (Gen. 1:1–2:4) idézve. A 2a kolon szókincse egyenes kölcsönzés a Genesis 1:1-ből (ἐποίησεν... τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν), a 2b pedig a Genesis 2:1-et idézi (συντετέλεσθησαν ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ καὶ πᾶς ὁ κόσμος αὐτῶν). A következő két bikolon vezérmotívumai, a θάλασσα és az ἄβυσσος szintén innen kölcsönzödnek (Gen. 1:10; 1:2), akárcsak a tenger és a mélység határok közé szorításának, valamint az isteni szó hatékonyságának motívumai. A 3d kolon képanyaga zsoltárokat idéz fel, ahol Istent vagy az ő nevét mondják félelmetesnek (φοβερός, Ps. 46:3; 98:3; 110:9). Az alegység utolsó bikolonja szakít a himnikus formával, és két verbum finitumot szerepeltet, amelyek tematikusan továbbviszik a *mysterium tremendum* előző kolonban felvett motívumát.

⁵ ὅτι ἄστεκτος ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς δόξης σου
 καὶ ἀνυπόστατος ἡ ὀργὴ τῆς ἐπὶ ἁμαρτωλοὺς ἀπειλῆς σου
⁶ ἀμέτρητόν τε καὶ ἀνεξιχνίαστον τὸ ἔλεος τῆς ἐπαγγελίας σου

⁹ C. Westermann: Das Loben Gottes in den Psalmen. Göttingen 1963. 87–97.

⁷ ὅτι σὺ εἶ κύριος ὕψιστος
εὐσπλαγχνος μακρόθυμος καὶ πολυέλεος
καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις ἀνθρώπων

Az első versszak záró alegysége elhagyja a teremtés témakörét, és bár műfaját tekintve ugyanúgy himnusz, szakít a megelőző egységben alkalmazott formával is. Szerkezetileg ez az egység két, egyaránt ὅτι-val bevezetett trikolonból áll.

Az első nem tartalmaz igei alakokat, nominális tagmondatainak ritmusát egyfelől fosztóképzős vezérszavak, másfelől ezek bővítményeinek hasonló felépítése biztosítja. Szerkezete feszes és elegáns, kolononként négy-négy hangsúlyos elemből áll, az alábbiak szerint:

5a	ὅτι	ἄστεκτος	μεγαλοπρέπεια	δόξης σου
5b	ἀνυπόστατος	ὀργή	ἁμαρτωλοὺς	ἀπειλῆς σου
6	ἀμέτρητόν	ἀνεξιχνίαστον	ἔλεος	ἐπαγγελίας σου

Bár egyes szövegváltozatok a 7. vers bővebb szövegét hozzák – és vannak, akik úgy gondolják, hogy a hosszabb változat az eredeti¹⁰ –, az Alexandrinus és Turicensis itt követett olvasata szerkezetileg jól illik a szövegösszefüggésbe. A verset nyitó istenmegnevezés (κύριος) a költemény kezdetét idézi, és keretbe foglalja az első versszakot. Míg a megelőző trikolont négy fosztóképzős melléknév uralta, ez ezúttal elhagyja a fosztóképzős alakokat, és ugyancsak négy melléknévvel beszél Isten könyörületéről. Ez a vers ismét stabil bibliai beágyazottságú, a μακρόθυμος καὶ πολυέλεος καὶ μετανοῶν ἐπὶ κακίαις közvetlen idézet Joel 2:13-ból és Jónás 4:2-ből, a μακρόθυμος καὶ πολυέλεος Isten visszatérő jelzője a Septuagintában (vö. Exod. 34:6; Num. 14:18; Neh. 9:17; Ps. 85:15; 102:8; 144:8).

4.2. Második versszak (vv. 8–10)

⁸ σὺ οὖν κύριε ὁ θεὸς τῶν δικαίων
οὐκ ἔθου μετάνοιαν δικαίοις
τῷ Αβρααμ καὶ Ισαακ καὶ Ιακωβ
τοῖς οὐχ ἡμαρτηκόσιν σοι
ἀλλ' ἔθου μετάνοιαν ἐμοὶ τῷ ἁμαρτωλῷ

A második strófát nyitó bevezető megszólítás egy bikolonból és egy trikolonból áll, melyeket több ismétlődő elem köt össze az első versszak kezdetével (κύριος, θεός, Αβρααμ καὶ Ισαακ καὶ Ιακωβ, δίκαιος). Az alegység középpontját az ósatyák említése alkotja, amit keretbe foglal két-két, a bűnbánat témáját érintő, állapotot jelző kifejezés

¹⁰ G. W. E. Nickelsburg: Prayer of Manasseh. In: The Oxford Bible Commentary. Eds. J. Barton – J. Muddiman. Oxford 2001. 771.

(δικαίος, 8ab; és ἀμαρτάνω, 8d, ἀμαρτωλός, 8e). Mondanivalóját a megegyező struktúrájú 8be kolonok közti ellentétes gondolatpárhuzam fejezi ki (a+b+c || a'+b'+c'):

^{8b}	οὐκ ἔθου	μετάνοιαν	δικαίοις
^{8e}	ἀλλ' ἔθου	μετάνοιαν	ἐμοὶ τῷ ἀμαρτωλῷ
⁹ διότι	ἤμαρτον ὑπὲρ ἀριθμὸν ψάμμου θαλάσσης ἐπλήθυναν αἱ ἀνομίαι μου κύριε ἐπλήθυναν καὶ οὐκ εἰμὶ ἄξιος ἀτενίσαι καὶ ἰδεῖν τὸ ὕψος τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ πληθύνουσιν τῶν ἀδικιῶν μου		
¹⁰ κατακαμπτόμενος πολλῷ δεσμῷ σιδήρου	εἰς τὸ ἀνανεῦσαι με ὑπὲρ ἁμαρτιῶν μου καὶ οὐκ ἔστιν μοι ἄνεσις		
διότι	παρώργισα τὸν θυμὸν σου καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα στήσας βδελύγματα καὶ πληθύνας προσοχίσματα		

Miután az imádkozó én színre lépett (8e), a második versszak összetett, második alegységében részletesen megvallja bűneit. Ez a rész egyaránt dióti kötőszóval bevezetett két-két bikolonból, és egy, általuk közrefogott trikolonból áll. A bikolonok tartalmazzák magát a bűnvallást, a trikolon pedig az imádkozó helyzetéről ad információt. A 9. vers esetében a szír szöveg ismét bővebb változatot hoz, azonban görög szöveg szerkezete ezúttal sem igényli, hogy a hosszabb szövegvariánst tartsuk eredetinek. A szakasz kulcsszavai a πληθύνω („megsokasít”) és az ebből származó πληθυσ („sokaság”), mindkettő az imádkozó bűneire vonatkozik.

A két nyitó kolon a Genesis 22:17-re utal, ahol Ábrahám engedelmességét követően megígéri Isten utódai megszorítását, mint a tenger fővenye (ὥς τὴν ἄμμον τὴν παρὰ τὸ χεῖλος τῆς θαλάσσης). A két szövegösszefüggés hatásos kontrasztban áll egymással: ott Isten sokasítja (πληθύνων πληθυνῶ) áldását, itt az imádkozó a bűnt. A 10. vers Manasszé helyzetére utal. A trikolon a 2Kron. 33:11-et idézi (κατέλαβον τὸν Μανασσῆ ἐν δεσμοῖς), a bikolonok pedig a 2Kir. 21:2 anyagából is építkeznek (ἐποίησεν τὸ πονηρὸν ἐν ὀφθαλμοῖς κυρίου κατὰ τὰ βδελύγματα τῶν ἐθνῶν). A 10e kolon (καὶ τὸ πονηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα) egyenes kölcsönzés a Ps. 50:6-ból.

4.3. Harmadik versszak (vv. 11–15)

- ¹¹ καὶ νῦν κλίνω γόνυ καρδίας
δεόμενος τῆς παρὰ σοῦ χρηστότητος
- ¹² ἡμάρτηκα κύριε ἡμάρτηκα
καὶ τὰς ἀνομίας μου ἐγὼ γινώσκω

A *kai vūn* (héber *w' attā*) a héber költészetben új gondolatmenet bevezetésére használatos. A harmadik strófa első alegységét két bikolon alkotja. Az imádkozó kifejezésre juttatja bennük bűnbánatát, és megidézi Isten kegyelmes jóságát. A szív különböző metaforikus bemutatásai nem ismeretlenek a biblikus és korai zsidó irodalomban,¹¹ azonban a szokatlan „szívem térde” kifejezés korábbi forrásokban nem fordul elő. Egyetlen további ókori előfordulása keresztény szövegből, Római Szent Kelemen első leveléből származik (57:1). A 11b (és a 13a) kolon igéje (δέομαι, „könyörögni”) az ima műfaját mint „könyörgés” határozza meg.¹² A 12a kolon formailag a 9b-t idézi, megduplázott igéjével. Az *ἐγὼ γινώσκω* formula a 12b-ben redundáns, a személyes névmást a szerző az imádkozó én büntudatának nyomatékosítására használja, mint a Ps. 50:5-ben.

¹³ αἰτοῦμαι δεόμενός σου

ἄνες μοι κύριε ἄνες μοι

μη̃ συναπολέσης με ταῖς ἀνομίαις μου

μηδὲ εἰς τὸν αἰῶνα μηνίσας τηρήσης τὰ κακά μοι

μηδὲ καταδικάσης με ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς

ὅτι σὺ εἰ κύριε ὁ θεὸς τῶν μετανοούντων

¹⁴ καὶ ἐν ἐμοὶ δεΐξης τὴν ἀγαθωσύνην σου

ὅτι ἀνάξιον ὄντα σώσεις με κατὰ τὸ πολὺ ἔλεός σου

Az utolsó versszak második alegysége négy bikolonból épül fel, belső ritmusát a kolonok kezdetei biztosítják: *μη̃* (13c), *μηδὲ* (13d), *μηδὲ* (13e), *ὅτι* (13f), *ὅτι* (14b). Ez a szakasz tartalmilag elhagyja a bűnök elősorolásának témakörét, a bűn szinonimái kétszer kerülnek elő benne: *ἀνομίαι* és az általánosabb *κακά*. Az alegység kulcsszava a záró kolonban található, jövő idejű *σώσεις* („megmentesz”), amellyel az imádkozó kifejezi meggyőződését arról, hogy Isten meghallgatja.

Az első bikolon visszaköt az előbbi szakaszhoz, a *δέομαι* igével és az *ἀνίημι* („feloldozni, elengedni”) szó megkettőzésével. Utóbbi jellegzetesség egy szép sorozatot hoz létre az ima szövegében, amelynek elemei: *πληθύνω* (9b) – *ἁμαρτάνω* (12a) – *ἀνίημι* (13b). E gondolat sor egy elbeszélő aoristosszal kezdődik („megsokasítottam”), amit perfectumi forma követ („vétkeztem”), mely a bűn jelenlegi következményeit fejezi ki, és imperativusszal zárul („oldozz fel”), tehát az isteni segítség irányában nyitott.

A második és harmadik bikolon három, negatív formában megfogalmazott kérést és egy pozitív formájú indoklást tartalmaz. A két szélső kérdésben az imádkozó az éle-téért könyörög, tanúskodva arról, hogy az etikai okság elve a késő fogság utáni korban sem veszett ki a zsidóság gondolkodásából. A 13c *μη̃ συναπολέσης* kifejezése háromszor fordul elő az Ószövetségben, az ima szerzője mindháromra utalhat. A Gen. 18:23 Ábrahám alkudozása Istennel Szodoma felett (*μη̃ συναπολέσης δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς καὶ ἔσται ὁ δίκαιος ὡς ὁ ἀσεβής*); a Ps. 25:9 az ártatlan imájának összefüggésében említi,

¹¹ Vö. *van der Horst – Newman*: i. m. (3. jegyz.). 177.

¹² A műfajhoz lásd *H. Gunkel*: *An Introduction to the Psalms*. Ford. J. D. Nogalski. Macon 1998. 121–198.

hogy μή συναπολέσης μετὰ ἀσεβῶν τὴν ψυχὴν μου καὶ μετὰ ἀνδρῶν αἱμάτων τὴν ζωὴν μου; míg a Ps. 27:3 hasonló kontextusban mondja: μή συναπολέσης με τῶν λαλούντων εἰρήνην μετὰ τῶν πλησίων αὐτῶν κακὰ δὲ ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν. Mindhárom szöveg a bűnösök–igazak dinamikáját fejtegeti, amelyhez az imádkozó én bűnbánata *Manasszé imájában* jól illik. A 13e legközvetlenebb lexikális párhuzama a Ps. 138:15, azonban ott az ἐν τοῖς κατωτάτοις τῆς γῆς kifejezés pozitív valóságot jelöl, míg ebben a szövegösszefüggésben rettentő valóság, a pusztulás helye, tehát az alvilág. A középső kérés a bűnőket számontartó Úrhoz szól (ehhez az istenképhez vö. például Ps. 129:3 ἐὰν ἀνομίας παρατηρήσῃ κύριε κύριε τίς ὑποστήσεται), amihez a kolon igéje kapcsolódik. Az indoklás a 13f kolonban a második versszak elejét idézi, a 8ae anyagából építkezve. Az „igazak Istene” itt a „bűnbánók Istenévé” válik, ami az imádkozó én személyére történő átfókuszálás eredménye.

8a	σὺ οὖν	κύριε ὁ θεὸς	τῶν δικαίων
13f	ὅτι σὺ εἶ	κύριε ὁ θεὸς	τῶν μετανοούντων

Az alegység záró bikolonját Judith Newman úgy határozza meg, hogy ebben az imádkozó én az ideális bűnbánóná (*model penitent*) válik.¹³ Ez azonban nincs így. A szöveg a bizalom kifejeződése abban, hogy bár az imádkozó nem érdemes rá (ἀνάξιον ὄντα), Istene mégis megmenti. A πολλὸ ἐλεός kifejezés az első versszak végéhez köt (7b).

¹⁵ καὶ αἰνέσω σε διὰ παντὸς ἐν ταῖς ἡμέραις τῆς ζωῆς μου
ὅτι σὲ ὑμνεῖ πᾶσα ἡ δύναμις τῶν οὐρανῶν
καὶ σοῦ ἐστὶν ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας ἀμην

Manasszé imája egy trikolonnal zárul, ami tartalmát tekintve egy összetett doxológiát alkot. Ennek ritmusát az Istenre utaló személyes névmások (σὲ kétszer és σοῦ), valamint a dicséretre vonatkozó kifejezések biztosítják (αἰνέσω; ὑμνεῖ; ἐστὶν ἡ δόξα). A 15a kolon az imádkozó én utolsó megszólalása, az αἰνέω ige és a napok hosszú sora összekapcsolása megjelenik a Zsoltárookban (Ps. 144:2: αἰνέσω τὸ ὄνομά σου εἰς τὸν αἰῶνα; és 145:2: αἰνέσω κύριον ἐν ζωῇ μου). A mennyei hatalmak *Manasszé* uralkodásának deuteronomista feldolgozására utalnak, ahol a király nekik borult le, és őket szolgáltatta (προσεκύνησεν πάσῃ τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ καὶ ἐδούλευσεν αὐτοῖς, 2Kir. 21:3), továbbá nekik épített oltárt (ᾠκοδόμησεν θυσιαστήριον πάσῃ τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, 2Kir. 21:5). Az ima szövegében ezek a hatalmak mintegy „megszelidülnek”, és a Második Templom korszakában megszokott módon, az Isten dicséretére összegyűlt anyagokat jelölik.¹⁴

¹³ Vö. van der Horst – Newman: i. m. (3. jegyz.) 178.

¹⁴ Legszenbetűnőbb példája ennek a gondolatnak a qumráni *Szombati égőáldozat dalai* című irat, szövegkiadása: DJD 11: 173–401, magyarul lásd *Tamási B.*: Angyalok a qumráni Könyvtár anyagában. In: Angyalok az ókortól Szent Tamásig. Szerk. Xeravits G. et al. Budapest 2011. 92–97.

5. Összegzés

Manasszé imája egy jól szerkesztett könyörgés. Mondanivalójának megértését szerkezete is segíti. A szerkezet nem mutat olyan sajátosságokat, amik alapján arra lehetne következtetni, hogy a mű fent elemzett szövege nem az eredeti lenne.

A korai zsidóság egyik kedvelt irodalmi eszköze továbbá, hogy előszeretettel építi írásműveit már létező tekintélyi szövegek kínálta panelekből. Ez egyes iratoknál egész extrém mértékű lehet,¹⁵ más esetekben csekély. Az ilyen referenciaszövegek felhasználásával egy adott mű szerzője nyilvánvalóvá teszi, mely szellemi hagyományok fontosak számára, másfelől írása tekintélyét is növeli. *Manasszé imájának* szerzője ezeket az intertexteket az Ószövetség minden részéből válogatja, leggyakrabban azonban a Zsoltárookra hivatkozik, ami minden bizonnyal a mű költői formájából következik.

¹⁵ Lásd például Báruk könyvét, G. Xeravits: „Take Courage, O Jerusalem...” Studies in the Psalms of Baruch 4–5. DCLSt 25. Berlin 2015. 52–89.